

Вальтер Скот¹⁾

В 1932. р. минуло сто літ від смерти творця історичної повісти—Вальтера Скота. Не було, здається, часопису ані журналу, що не пригадувавби своїм читачам автора повісти про Левове Серце. Його треба було тільки згадати, бо немає освіченої людини, що не читалаби хоч одної повісти славного англійського повістяра, бо ще й сьогодні читає його юнацтво з захопленням. Воно навіть в часі сензаційної та кримінальної літератури не бачить в автора „Роб-Роя“ та „Айвенга“ старечих зморщок, бо Вальтерскотівські твори дають більше для молодечої уяви, як деякі „фантастичні“ повісті сьогочасних письменників. Юнак слідить зі стриманим віддыхом за герцем між лицарем Заснулого Леопарда і Гірським Левом. Відважні та сміливі вчинки літературних героїв — це для юнаків не видумки письменницької уяви, тільки справжні живі люди, яких бажається наслідувати. Ось серед Турків — лицар і мудрець Салядин; між хрестоносцями — хоробрий король Річард, що бажав віддати найкращі роки свого життя за пів години герця“ зі сарацинським противником.

Тому сто літ назад читала Вальтера Скота не сама тільки молодь; ним захоплювалися найбільші тогочасні майстри слова: Гете, Пушкін, Міцкевич, Шевченко, Гюго, Меріме, Бальзак — це найбільші величини. Навіть визначні творці запліднювали свою творчу уяву серед буйного віття кріслатого дерева його повістей. Чи не всі народи творили тоді свої національні історичні повісті, якими перед і по „весні народів“ будили національну свідомість та піддержували гордість і самопошану в хвилинах лихоліття.

Деякі критики дошукуються впливу В. Скота в Гюго, Меріме, О. Тері і Мішо, Віні, Гауфа, Г. Фрейтага і Ф. Дана Манцоні і Пушкіна,

¹⁾ Пишемо цю статейку з нагоди минулорічного століття смерти творця історичної повісти і хочемо при цій нагоді згадати про нові українські переклади. Перед війною знана була в нас, здається, тільки повість про Річарда, Левове серце. 1) — „Айвенго“ Переклав з англійського Ан. Волкович. Обрібка та скорочення Р. А. Азарх. 8^о, ст. 247; 2) — „Карло Сміливий“ (Anne of Geierstein), переклала з англ. мови Н. Ткаченко-Ходкевич. 8^о, ст. 207. Обі книги в Видавництві „Час“, Київ, 1929; 3) — „Роб-Рой“. Переклад з англ. мови Л. Скрипника та С. Гавського. Редагувала Раїса Азарх. ДВУ. Харків, 1930, 8^о, ст. 394; 4) — „Талісман“. Переклала Н. Ткаченко-Ходкевич. „Рух“, Харків, 1930, 8^о, ст. 183; При повісті „Роб-Рой“ є стаття В. Державіна (ст. 5—20); при „Карлі Сміливий“ — „Передмова“ перекладачки (5—8). Крім цього автор користувався працею К. Войцеховского: („Pan Tadeusz“ Mickiewicza, a romas Waltera Scotta). Краків 1919, 8^о, ст. 147., що простудіював і відповідну літературу (Дібеліус-а „Englische Romankunst, II., і дра Венгер-а: „Historische Romane deut. Romantiker“).

Велика шкода, що не з'явилися в нас тоді талановиті повістярі, які зумілиби були показати народові його славу бувальщину. Цю прогалину в нашому письменстві засипують щойно аж за наших часів, з історичною повістю спізналися ми на сто літ! На Гоголевому „Тарасі Бульбі“ і Кулішевій „Чорній Раді“ видно сліди Вальтер-Скота — та ці два твори не могли заспокоїти жажди читання. Вальтер Скот написав 28 повістей, Крашевський більш 200 томів, численні повісті на історичні теми дав чеській літературі Ірасек; у нас ніхто не може похвалитися більшою продукцією в цьому жанрі і тому ніхто не має такого впливу на нашу читаючу громаду, як згадані повістярі. Українські автори рідко вчилися у В. Скота, мабуть тому „Чорна Рада“ належить до найкращих наших історичних повістей. Деякі наші історичні повісті останніх літ носять на собі найважчий гріх: є нудні. Їхні автори не знають, де кінчиться історія, а починається літературний твір, і їхня „історична повість“ має часом за багато історії, як на повість і за багато повісти, як на історію.

Щоби не повторювати готових висновків про техніку В. Скотової повісти, проаналізуємо його найпопулярнішу у нас повість „Талісман“, де аж кипить від акції, пригоди і таємниць.

Уважатимемо й на три інші переклади.

В „Талісмані“ бачимо 27 розділів і майже кожний з них вносить щось нового до розвитку акції, яка на початку твору досить повільно розвивається. Лицар Кеннет і сарацинський емір приїждять після нерішеного герця до ченця Теодоріка. В трьох розділах — названо і схарактеризовано (що правда, тільки зовнішно) три постаті — та всі вони в дійсності є ким іншим: лицар Кеннет в середині твору виступатиме як нубійський невольник і щойно при кінці довідується читач, що це не бідний, на смерть засуджений хрестоносець, тільки син шкодького володаря Віліяма. Те саме з еміром: він виступає в повісті ще як знаменитий лікар Ель Гакім, що виліковує самого короля Річарда — та на кінці твору показується, що це славний султан Саладин. Крім цієї таємничости автор послугується ще слідчим нюхом гончого собаки Росвальда, підслухом карлика Нектабануса, кинджалом Турчина, таємничим напитком, „талісманом“ сарацинського лікаря, підземним монастирем в Енгадській печері, таємничістю „божевільного“ Гамака — кармеліта Теодоріка. Можливо, що оця переборщена таємничість вражає своєю примітивністю сьогочасного читача, вихованого на реалістичних повістях. Та теперішня сензаційна і кримінальна повість не буде обвинувачувати В. Скота.

З історичного становища англійський повістяр вільний від найменших закидів. Дехто бачить навіть серед такої буйної інтриги загато „археології“, яка часом спинює розвиток подій. Критика однозгідно признає, що В. Скот вірно змалював місцевий кольорит. В „Талісмані“

він змальовує пустелю, одяги хрестоносців, сарацінів, табір, головніших героїв. В „Карлі Сміливім“, в повістях „Айвенго“ і „Роб-Рой“ докладно змалював місцевості, замки, будівлі, одяги, зброю, церемонії, страви на бенкетах — одним словом все те, що служить зовнішнім тлом історичного твору. Найцікавіше те, що авторові вдалося поєднати оцю „археологію“ з живою акцією, з майстерним розвитком сюжетної інтриги. В малюнках історичного тла був В. Скот справжнім реалістом; на внутрішньому житті його героїв видно ідеалізацію, — бо в психіці головніших своїх героїв, головню позитивних, бачив автор залюбки тільки „душевну їхню красу“. Це найкраще бачимо на „Роб-Рою“, шкотькім народнім герою в часі повстання 1715 р., що українському читачеві може пригадувати рідних героїв з недавню минулих літ — повстанських отаманів на В. Україні, що тішилися беззастережним довірям народніх мас.

Майже всі свої повісті збудував творець історичного роману на тій самій схемі. В композиційній основі його повістей перехрещуються рівнобіжно три мотиви: мотив кохання, боротьби між двома родами і мотив політичного змагання між двома сторонами. В найчистішій формі бачимо ці три мотиви в повісті „Роб-Рой“. Любов Френсіса Осбальдістона до Діани Верон, що виховується у Френсісового стрийка — це еротичний мотив. Ненависть обох братів Осбальдістонів — це другий мотив. Оба ці „приватні“ мотиви найтісніше сплетені з народнім політичним рухом, з боротьбою шкотькких верховинців за визволення. Подібно в „Карлі Сміливім“: любовна пара — Артур і Анна, непорозуміння між двома братами, Арнольдом і Альбертом — це спір родів; політичний мотив творить тут боротьба швайцарських Кантонів з бургундським Карлом Сміливим і тісно сплетена з нею справа посадити на англійському престолі здетронізовану королеву.

В. Скот майже ніколи не висуває головного героя на перший плян. Його любовник часто стоїть в тіні старших, високопоставлених осіб. Осбальдістон, Айвенго, Артур і Кеннет — це аманти чотирох повістей. Всі вони відважні, хоробрі, безбоязні джентльмени і лицарі, яких ніхто не в силі перемогти. А проте всіми ними керують керівничі постаті, що завжди виступають у В. Скота. Ці керівничі постаті знають про найменші закарлючки поплутаної інтриги, вони є всевидючі всезнайки, що в богатях випадках рятують героя від смерті. Автор не щадить отих жакливиких приключок для своїх героїв. Та завжди хтось їх урятує: раз є це рука таємничого „Каноніка“, то знову „чудо — не дівчина“ — Анна. Сам герой дивується цій чародійній силі: „Невже знову близько вона?“ Так само Едіта й Діана кріплять своїх коханків у безвихідних ситуаціях. Жіночі типи у В. Скота ще сильніші, ще твердші від чоловічих. Згадаймо хочби кровожадну дружину Червоного Роберта („Роб-Рой“).

Всі ці зникнення героїв, чудотворні талісмани, дивні, майже кримінальні появи осіб і таємничі постаті видаються нині найвими. Та все таки В. Скотова техніка історичної повісти у нас ще й досі не використана. Його спосіб на те, як розгортати фабулу — може ще й сьогодні перестерегти не одного автора, щоби не нудив читача своїми творами на історичні сюжети. Англійський автор висуває на чоло твору один тільки струмочок повістевой течії. Звичайно герой в дорозі до місцевости, де стрінеться з любою дівчиною. Так зачинаються всі чотири обговорювані повісті. Ступнево пізнаємо дальших героїв, оглядаємо замки, акція стається живішою, це вже немов річка, що збрала води побічних допливів. Поволі висувається другий мотив: непорозуміння між родами, а з ним повстають нові перешкоди для героя і кохана від нього щораз дальше віддаляється, бо часто вона належить до противного табору. Діана Вернон так і заявляє в половині повісти коханому Френсісові: „Ми не можем одружитися, колиб хотіли, і не повинні, колиб могли“. Колиж до цієї напруги долучиться ще й мотив соціальної, національної або політичної боротьби, то тоді дія котиться бурхливою лавиною, немов ріка в часі повені. Автор приготовляє розв'язку, послугуючися часто кульмінаційною точкою акції та драматичними перипетіями. В XXII розділі „Талісману“ повістяр немов стримує фабульну бистрину, зазначаючи, що „тепер оповідання повертається до того часу, що перед подіями останніх розділів“. В XXIV розділі автор може похвалитися, що „читач уже не має сумніву, хто був той нубієць, що з'явився до Річардової ставки“. В останньому, XXVII розділі, розв'язуються усі зашморги інтриги: роблять це звичайно самі герої.

В усіх згадуваних повістях, любов перемогла усі перешкоди, розсварені роди помирилися, в політичній боротьбі затріумфувала справедливість. Злочинні типи, тирани й насильники всюди гинуть у В. Скота. Ціла акція триває коротко, немає тут довгих літ дії, бо багатство фабули дає можливість авторові скінчити повість найдовше за кілька місяців.

Вальтер Скот (1771—1832) провів своє дитинство в Шкоції, тут саме причина його ідеалізації шкоцького героя Червоного Роберта. Його улюблена лектура—Шекспір і Мільтон. Замолоду вже студіює середньовічні хроніки і легенди. В 21 році життя став адвокатом—та жив з літературної праці. Всі знають його як автора історичних повістей; про те, що він зачав свою літературну кар'єру від легенд та балад і романтичних поем про лицарський побут Шкоції—знають тільки літературні історики. Першу історичну повість почав писати в 1805 році, видав її аж в 1814, і то під псевдонімом, бо не було видавця. Була це повість „Веверлей“. Друга повість „Гей Мейрінг“ появилася вже в 1815 році, за два дні розійшовся 2000 наклад і треба було другого видання. „Антикварій“ (1816) розійшовся за два дні в 6000 накладі. Аж до 1825 року пи-

сав В. Скот під дивовижним прізвиськом: „Автор Веверлея“, така велика сила була його першого успіху. Крім згадуваних уже повістей до найкращих зараховують ще „Квентін Дорвад“ і „Пертська красуня“. Новий літературний жанр устійнився щойно тоді, коли люди побачили, що автор „Веверлея“ — це знаний поет і історично освічена людина, яку треба поважно трактувати. І тоді почався триумфальний похід англійського автора по всіх літературах. Тоді зрозуміли його „відкриття“: він відчув історичну людину, яка ділає і говорить відповідно до умов своєї доби. Відкриття, яке є новиною для деяких наших авторів історичних повістей.

Кілька слів про українські переклади. Над „Роб-Роем“ працювало аж трьох людей: Л. Скрипник, С. Гаєвський і Р. Азарх. А проте читається важко ця праця, бо є такі стилістичні конструкції як: „в разі їх не доведення“, „в разі мої послуги можуть“. Це сліди московських перекладів, бо далше стрічаємо ще й такі речення: вам не минувати шибениці“ і „кілька часу ніхто не відповідав мені“. Є ще тут „розпростившись“ (прощати) і „дві двері“.

Повість, „Ай венго“ переклав Ан. Волкович та „обробляла“ і „скорочувала“ її Р. Азарх. Перекладач послугується неукраїнським реченням: „щита було запнуто“ та іменником „сан“. Є в Волковича слово „прилбиця“, Грицак-Кисілевський перекладають цей польонізм на „прилобник“ — „наличник“, на нашу думку також не дуже влучно. Клична форма від пес виступає у Волковича як песе.

Повісті „Талісман“ і „Карло Сміливий“ друкувалися в перекладі Н. Ткаченко—Ходкевич. І. Котляревський уживав в „Енеїді“ дієприслівників минулого часу — це не дивниця, він перший вводив українську мову на широкий шлях розвитку. Наша перекладачка кохається в дієприслівниках, хоч ця складня непригаманна українській мові. „Я щаслива, мавши нагоду помогти синові“; „легко зробити мавши у владі“; або таке важке стилістично речення: „Вирішено, мавши на увазі страшну спеку тутешнього клімату, що герць відбудеться за годину...“; „жінки могли бачити все сами бувши заховані“. Дальші похибки в перекладах: „спитувати відвагу“ (випробовувати, рос. „испытывать“); „Артур був увесь час між юнацтва“; „потаєнці“ (таємно); „пополуночі“ (попівночі).

Знаний княжий рід Плянтадженетів — усі перекладачі називають (з російська) „Плантагенетами“.

Треба жалувати, що українські переклади повістей Вальтера Скота не вийшли в бездоганних опрацюваннях, бо твори ці конкретно зобразною міццю, живою акцією, яскравою характеристикою та життєвим оптимізмом — ще довго захоплюватимуть жадібну уяву кожночасної справдішньої молоді.